

RIMA BAKŠIENĒ

Lietuvių kalbos institutas
 rima.baceviciute@lki.lt

Tarminio kalbėjimo savivertė ir gyvybingumas: XXI a. pr. Jurbarko ir Šakių šnektos

Jurbarko ir Šakių šnektos – dvi kaimynės, išsidėsčiusios priešinguose Nėmuno krantuose. Jų tarminiams arealams būdinga visų analizuotųjų aspektų bendrystė ir atskirtis.

RIBOS. Abu arealai yra paribiniai, tačiau skiriasi juose susikertančių tarminių vienetų vertė. Jurbarko šnektą laikytina pereigine tarp dviejų tarmių – *žemaičių* ir *aukštaičių*, – todėl jos paribiškumas labiau juntamas tiek kalbinėje vartosenoje, tiek tarminėje savimonėje. Šakių apylinkės priklauso aukštaičiams, tačiau čia susiduria du smulkesnieji tarminiai vienetai – *veliuoniškių* ir *zanavykų* šnektos. Plačiaja prasme, ypač analizuojant tarminės savivertės aspektus, Šakių apylinkės vertintinos kaip vientisas arealas.

PADĒTIS TARIŲ KLASIFIKACIJOSE. Antano Salio klasifikacijoje abu tiriamieji arealai patenka į kelių tarminių vienetų plotus. šiaurvakarinės Jurbarko apylinkės priskirtos *vakariečiams žemiečiams*, o pietrytinės – *veliuoniečiams*. Dabartinio Šakių rajono šiaurinė dalis taip pat patenka į *veliuoniečių* plotą, o pietinė – į *vakariečių pieietiečių*. Alekso Girdenio ir Zigmo Zinkevičiaus klasifikacijoje abidvi šnektos patenka į vakarų aukštaičių kauniškių ploto šiaurinę dalį.

GYVYBINGUMO MODELIS. Abiejų arealų tarminio kalbėjimo gyvybingumo modelis susideda iš šių pagrindinių aspektų: tarminės savimonės, tarminės savivertės ir tarminių ypatybių stabilumo laipsnio. Įvairias jų sankloda lemia kalbėtojų nuostatos: tapatinimasis / atskirtis su stambesniu tarminiu vienetu (dialektu, tarme); pri(si)skyrimas smulkesniajam tarminiam arealui (šnektai, patarimei); vartojami tarminių vienetų pavadinimai; tarminių ypatybių savistaba ir jų sąmoningas / nesąmoningas vartojimas / vengimas.

Šakių arealo tarminio tapatumo priešpriešos: *veliuoniškiai* – *zanavykai*; *zanavykai* – *suvalkiečiai*; *zanavykai* – *liócai*; *liócai* – *karnavyžiai*. Užfiksuoti tarminių vienetų pavadinimai ir gyventojų prisiskyrimas jiems: *suvalkiečiai* > *zanavykai* > *liócai*. Šnektos savimonė ir savivertė aukšta, tačiau patys tarminių ypatybių pastebi mažai, dažniau jas vartoja nesąmoningai.

Jurbarko arealo tarminio tapatumo priešpriešos: *žemaičiai* – *aukštaičiai*; *žemaičiai* – *suvalkiečiai*; *aukštaičiai* – *suvalkiečiai*; *karnavyžiai* – *liócai*. Užfiksuoti tarminių vienetų pavadinimai ir savęs priskyrimas jiems: *jurbarkiškiai* > (*pietų*) *žemaičiai*. Tarminė savimonė palyginti žema, tačiau savivertė aukšta, tarminių ypatybių pastebi šiek tiek daugiau negu Šakių arealo atstovai.

STABILIOSIOS IR NESTABILIOSIOS YPATYBĖS. Abiem arealams bendra tai, kad stabilesnės yra tos ypatybės, kurias pateikėjai mažiau pastebi, dažniau vartoja nesąmoningai. Stabiliausiomis abiejose šnektose laikytinos šios ypatybės: siauri, labai įtempti balsiai *é*, *o*; įtempta kitų ilgųjų balsių artikuliacija; didesnis balsių *i*, *u* atvirumas; aiškus kokybinis (įtempimo) skirtumas tarp ilgųjų ir trumpųjų balsių. Vidutiniškai stabiliomis ypatybėmis abiejose šnektose galima laikyti galūnių trumpinimą, kai kuriuos balsių kokybinius variantus, savitus prozodijos vienetus.

APIBENDRINIMAS. Abiejuose tirtuose arealuose XXI a. pr. užfiksuoti pakankamai stiprūs tarminiai dariniai, susiformavę ant tradicinių šnektų pagrindo, juos galėtume vadinti Jurbarko ir Šakių geolektais. Tačiau jų vertikalojo ir horizontalojo pjūvio vaizdas šiek tiek skiriasi. XXI a. pr. tarminė situacija rodo, kad apie centrą – Jurbarko miestą – besitelkiančios šnektos plotas linkęs plėstis, nelikę aiškios diferenciacijos tarp vakarinės ir rytinės dalies, prie jos šliejasi ir anksčiau Klaipėdos krašto aukštaičiams priklausiusios Smalininkų ir Viešvilės apylinkės. Šakių šnektos stabilumas daugiau gindžiamas jos atstovų gerai suvokiama tarminė priklausomybė, šnektos prestižiškumu, grožiu, etaloniškumu, tačiau šis prestižas ne visada remiasi kalbinėmis ypatybėmis.